

APARTHEID EN KAPITALISME: SIMBIOSE OF DISFUNKSIONELE
VERHOUDING?

Dr. Philip Nel

Instituut vir die Studie van Marxisme, Universiteit van Stellenbosch

ABSTRACT

The author refers to the fact that Marxist analyses have a way of promoting cynicism, and states that if one chooses to go through life armoured in illusion, this type of analysis should be avoided at all costs. He refers to a method of analysis which undertakes a thorough re-evaluation of South African history of the past century which uses, broadly speaking, insights based on Marxism. A discussion of this method forms the theme of this paper. This discussion centres on the Marxist typification of the South African social structure as a capitalist one with specific characteristics, and on the view of this approach which indicates the close relationship between capitalist development and political policies in the country. In the final analysis attention is directed to the need for taking serious note of this approach in terms of the fact that a Marxist approach can provide a valid perspective on South African history. There is also a need to take cognizance of this approach in view of the fact that this approach reflects the experience of a large part of the population. The author points out that the question as to whether apartheid and capitalism can be said to stand in a disfunctional relationship is seriously questioned, and he concludes by maintaining that a precondition for dialogue with all Blacks in South Africa is to be found in the necessity of gaining clarity about the validity of our own preconceptions.

1. Inleiding

Marxistiese analises het 'n geneigdheid om sinisme te bevorder. Sinisme is amper onontkomaar wanneer Marxistiese klasseanalises die grootheid van die antieke kuns ontmasker as gebaseer op 'n verdeling van arbeid wat in 'n slaweproduksiemodus ingebed is; of wanneer die negentiende-eeuse Romantiek gebrandmerk word as ontvlugtingsdenke wat op 'n ideële vlak universaliteit en versoening, wat afwesig is in die materiële bestaan van die mens, probeer bevestig; of wanneer godsdiens getipeer word as die resultaat en rasionalisasie van onderdrukking en uitbuiting; of wanneer hoog geroemde nasionalisme uitgewys word as 'n meganisme van die bourgeois om hulle solidariteit in die aangesig van die aggressiewe proletariaat te bevestig; of wanneer die vertroetelde denkbeeld van die onskendbaarheid van die individu blootgelê word as 'n ideologiese regverdiging van die stelsel van die privaatsbesit van produksiemiddele.

Indien 'n mens verkies om met illusies die lewe deur te gaan - en dit kan sekerlik betoog word dat die mens ten minste sommige illusies nodig het om te kan bestaan - dan is Marxistiese analises sekerlik iets wat vermy moet word. Waar dit egter gaan om vraagstukke van kollektiewe verantwoordelikheid en sosiale problematiek wat wedersydse begrip uitsluit, is die ontmaskering van illusies nie meer 'n persoonlike, private aangeleentheid nie maar 'n sosiale opdrag. Alhoewel universele begrip sekerlik self ook as 'n vergeefse hartstog ontmasker kan word, impliseer dit egter nie dat ons daarom genoeg moet neem met die ondeursigtigheid van sosiale praktyke wat selfs die minimum van begrip uitsluit nie.

Een van die beweerde sosiale illusies in Suid-Afrika is die opvatting dat die vryemarkeconomie, (resp. kapitalistiese ontwikkeling) ten minste in 'n spanningsvolle verhouding staan met die politieke bestel soos dit via segregasie na apartheid ontwikkel het. Hierdie opvatting kom na vore in die geskrifte van verskeie kritici waarin beweer word dat (a) apartheid disfunksioneel ten opsigte van ekonomiese groei is, dit wil sê dit benadeel, en (b) ongebreidelde ekonomiese groei die panasee vir Suid-Afrika se sosiopolitieke akkommodasieprobleme is.

Elemente van albei kom voor in die werk van verskeie liberale teoretici wat segregasie en apartheid bestempel as 'n irrasionele, anachronistiese politieke bestel wat die rasionele distribusie en aanwending van

produksiemiddele aan bande lê.¹ Sedert die verskyning van dr. Wassenaar se *Assault on private enterprise* in die sewentigerjare het daar egter ook al hoe meer tradisionele ondersteuners van die apartheidsbestel in Afrikanergeleedere na vore getree wat reken dat die meganisme van die vrye mark - indien voldoende speelruimte gelaat - in staat is om materiële welvaart en politieke deelname gelykmatig in ons samelewing te versprei. Kortom, albei denkskole poneer 'n fundamentele teenstrydigheid tussen kapitalistiese ontwikkeling en die apartheidsbestel.

Daar het egter in die afgelope vyftien jaar 'n alternatiewe benadering na vore getree wat, met 'n deeglike herwaardering van die Suid-Afrikaanse geskiedenis van die afgelope honderd jaar, aantoon dat kapitalistiese ontwikkeling en die skeidingsmaatreëls en politieke repressie van die segregasie en apartheidsbestel in der waarheid wedersyds voordelig was. Hierdie benadering maak breedweg van Marxistiese insigte en metodes gebruik en vorm die tema van hierdie voordrag.

My taak is om 'n insig te probeer verskaf in enkele aspekte van hierdie benadering en nie om 'n uitgebreide kritiek daarop te lewer nie. Hierdie taak gaan ek probeer uitvoer deur eerstens te let op die Marxistiese tipering van die Suid-Afrikaanse sosiale formasie as 'n kapitalistiese met besondere kenmerke. Daarna bespreek ek vlugtig hierdie benadering se siening van twee tydvakke in die onlangse geskiedenis van Suid-Afrika ten einde aan te toon watter noue verband dié benadering tussen kapitalistiese ontwikkeling en politieke beleidsmaatreëls lê. In die laaste afdeling probeer ek aantoon waarom dit belangrik is om met erns van hierdie benadering kennis te neem.

2. DIE BESONDERE VORM VAN DIE KAPITALISME IN SUID-AFRIKA

¹ Vgl. bv. R. Horwitz, *The political economy of South Africa*, London : Weidenfeld and Nicholson, 1967; W.H. Hutt, *The economics of the colour bar*, London : A. Deutsch, 1964; D. Hobart Houghton, *Apartheid idealism versus economic reality*, in: N. Rhodie, ed., *South African dialogue*, Johannesburg : McGraw Hill, 1972.

Dit behoef nie 'n uitvoerige betoog om aan te toon dat die Suid-Afrikaanse produksiemodus 'n kapitalistiese is nie. Dit is egter belangrik dat daarop gelet word dat in die Marxistiese definisie van so 'n produksiemodus dit irrelevant is om te beweer dat grootskaalse staatsbetrokkenheid in sommige produksiesektore Suid-Afrika minder kapitalisties maak as 'n samelewing waar hierdie betrokkenheid afwesig is. Suid-Afrika is kapitalisties omdat ekonomiese surplus die onderwerp van private toe-eiening is wat moontlik gemaak word deur die feit dat besit van produksiemiddele losgemaak is van besit van arbeidskrag.² Anders gestel: die groep wat die arbeidskrag lewer om produksiemiddele produktief aan te wend, het geen van hierdie produksiemiddele in hulle besit nie. Hulle is dus aangewys daarop om hulle arbeidskrag teen 'n loon te verkoop ten einde aan die lewe te bly, terwyl daar 'n ander groep is wat hulle die surplus wat geproduseer word, toe-eien, omdat hulle besit van die produksiemiddele hulle die mag daartoe verleen.

Wat Suid-Afrika egter uitsonderlik maak, is die aanwesigheid van ekstra-ekonomiese maatreëls om eksploitasie doeltreffender te maak. In teenstelling met 'n feodale produksiemodus, waar dwangmaatreëls aangewend word om kleinboere te verplig om hulle surplus aan die landhere af te staan, kenmerk die kapitalisme hom in die algemeen deur eksploitasie 'n suiwer ekonomiese verhouding, die loonverhouding, te maak. In Suid-Afrika word eksploitasie egter ondersteun deur ekstra-ekonomiese dwangmaatreëls, soos byvoorbeeld repressiewe veiligheidswetgewing, arbeidsverhoudingwetgewing, instromingsbeheer en ander wat die Swart werkersklas uitermate onmagtig maak en so aan hoogs effektiewe eksploitasie uitlewer.³

² M. Leggassick, South Africa : Capital accumulation and violence, Economy and society, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, p.255.

³ Vgl. M. Legassick, op. cit., p.255-256; S. Trapido, South Africa in a comparative study of industrialisation, Journal of development studies, vol. 7, no. 3, April 1971, p.310.

Die belangrike vraag is hoe so 'n situasie ontwikkel het. Die Marxisme beklemtoon altyd dat klasse en eksploitasie nie 'n natuurlike verskynsel of 'n Godgegewe skeppingsordening is nie maar 'n historiese geworde situasie. In Suid-Afrika is dit moontlik om aan te toon hoe die vorming van 'n uitbuitbare (Swart) proletariaat die resultaat was van 'n kombinasie van natuurrampe en veral wetgewende aksies om in die arbeidsbehoefte van veral die mynbousektor te voorsien. In die beoordeling van hierdie wetgewing beklemtoon Marxiste gewoonlik dat die bedoelings van die wetgewer onbelangrik is. Wat belangrik is, is wat die objektiewe resultate van die wetgewing was.

3. SEGREGASIE: PRIMêRE INDUSTRIALISASIE EN ARBEIDSBEHOEFTE

Verskeie marxistiese historici wys daarop dat daar voor 1870 'n goed ontwikkelde, prekapitalistiese produksiemodus onder die Swart plattelandse bevolking in Suid-Afrika bestaan het, wat grootliks selfvoorsienend was.⁴ Hierdie produksiemodus het gedurende die verloop van die negentiende eeu toenemend in aanraking gekom met die Blank gesentreerde ekonomie, eers deur middel van beperkte koopvaardy en die handel wat daaruit voortgespruit het, en later deur die ontwikkeling van die mynbou, waardeur die vraag na goedere en dienste geweldig gestimuleer is. Die Swart bevolking het aanvanklik besonder positief gereageer op die uitdagings van die nuutgeskape markte, en daar ontwikkel binne die plooibare struktuur van die Swart landbougeoriënteerde produksiemodi verskillende groepe van kleinboere ("peasants") wat aktief en baie geslaagd aan die markgerigte produksie van veral voedsel deelneem. Hoe geslaagd hierdie deelname van Swart kleinboere inderdaad was, blyk uit die volgende woord van 'n reisiger in die Glen Grey distrik in die jare 1880:

⁴ M. Legassick, op cit, p.257; H. Wolpe, *Capitalism and cheap labour power: From segregation to apartheid*, *Economy and society*, vol. 1, no. 4, Nov. 1972, p.432; C. Bundy, *The emergence and decline of a South African peasantry*, *African affairs*, vol. 71, no. 285, Oct. 1972, p. 369.

"Man for man the Kaffirs of these parts are better farmers than the Europeans, more careful of their stock, cultivating a larger area of land, and working themselves more assiduously".⁵

Die geslaagde Swart kleinboerebedryf het egter, veral sedert die jare 1890, toenemend onder druk beland wat uit vier verskillende "bronne" gespruit het. Ten eerste het die suksesse van hierdie kleinboere 'n onverdraagsaamheid en afguns by hulle Blanke mededingers (kleinboere) ontlok. Ten tweede het daar op grond van hierdie mededinging 'n geweldige naywer na landbougrond ontwikkel. In die derde plek het die groot Blankeboere 'n toenemende behoefte aan goedkoop plaasarbeid ontwikkel. En in die vierde plek het die ontwikkeling van die goudmynbedryf 'n vraag na goedkoop arbeid ontwikkel waaraan in normale gang van sake nie voldoen kon word nie.⁶

Die arbeidsbehoefte van die goudmynbedryf het in hierdie proses volgens Marxistiese historici so 'n belangrike rol gespeel dat enkele opmerkings daaromtrent gemaak moet word. Anders as in die geval van die diamantbedryf, wat alreeds goed ontwikkel was, was die goud wat sedert die jare 1880 op die Witwatersrand ontgin is, van 'n lae kwaliteit (waarvan die prys internasionaal vasgelê is) en boonop baie diep geleë, wat die gebruik van mynskagte onafwendbaar gemaak het. Tesame het die twee faktore groot kapitaalinvestering behoef, in die lig waarvan oorhoofse bedryfskoste so laag moontlik gehou moes word. Dit het aan die een kant daartoe gelei dat slegs groot en kapitaalsterk ondernemers in die "moeilike" omstandighede kon oorleef, wat 'n sterk monopolistiese tendens ten opsigte van die goudmynbedryf in die hand gewerk het. Aan die ander kant het dit aanleiding gegee tot die behoefte aan goedkoop arbeid wat getalryk genoeg moes wees om aan die snel toenemende behoeftes te

⁵ Aangehaal in C. Bundy, op cit, p. 377.

⁶ Vgl. H. Wolpe, op.cit., p.433-434; M. Leggasick, South Africa : Capital accumulation and violence, Economy and society, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, p.264-268; C. Bundy, The rise and fall of the South African peasantry, London : Heinemann, 1979, p.110-133.

voldoen, en nie andersins aanleiding sou gee tot hoë arbeidskoste wat deur arbeidstekorte meegebring sou word nie.⁷

Vir die mynboukapitaal (en die Blankelandboubedryf) was dit gevolglik van die uiterste belang dat sekere maatreëls getref moes word om 'n goedkoop en getalryke werksmag tot stand te bring. Hierin het die staat 'n deurslaggewende rol gespeel, alhoewel die doeltreffendheid van staatsaksies ondermyn is deur die feit dat daar in daardie stadium (1890-erjare) nie een nie maar drie verskillende vorme van staatsgesag in Suid-Afrika was. Nogtans het die staat verskillende maatreëls ingestel wat, afgesien van wat die bedoelings van die wetgewer was, bygedra het tot die drastiese inperking van Swart besittings oor grond en die skepping van 'n belastingstelsel en strawwe vir sogenaamde plakkery. So het Wet 33 van 1892 byvoorbeeld 'n stelsel van "private plaasies" op Blankeplaas gekondoneer. Die onus is op die Blankeboer geplaas om die Swart konsentrasie op sy plaas as 'n plaas te laat registreer, en 'n boete was betaalbaar indien daar gevind sou word dat meer as 'n toegelate getal Swartes daar gewoon het wat nie 'n salaris ontvang het nie. Hierdie maatreël het gelei tot die uitsetting van 'n groep Swart kleinboere wat op Blankegrond "geplak" het, wat hulle genoop het om 'n kontantinkome elders te gaan soek. In ander gevalle het dit daartoe gelei dat pagters in laag besoldigde plaaswerkers verander het.⁸

The Glen Greywetgewing van 1894, met die invoering van die stelsel van "one man one plot", waarin die "plot" as nie groter as vyf morg gestipuleer is nie, het sowel Swart grondbesit - veral onder die meer goeie kleinboere - aan bande gelê as 'n surplus van manlike Swart

⁷ F.A. Johnstone, *Class, race and gold*, London : Routledge and Kegan Paul, 1976, pp.14-20; B. Bozzoli, *The political nature of a ruling class - Capital and ideology in South Africa, 1890-1933*, London : Routledge and Kegan Paul, 1981, pp.28-29.

⁸ C Bundy, *The rise and fall of the South African peasantry*, London : Heinemann, 1979, p.135.

arbeiders geskep wat nie op dié "plots" geakkommodeer kon word nie. Verdere anti-plakkerywetgewing in 1899 het hierdie tendens verstewig.⁹

Hierdie maatreëls wat in die Kaap gepromulgeer is, was grootliks bestem om aan die arbeidsbehoefte van die Blankeboere en die ontwikkelende nywerhede aldaar te voldoen. Soortgelyke maatreëls is op 'n kleiner skaal in die Transvaal getref, maar was ondoeltreffend vanweë die onvermoë en onwilligheid van die Transvaalse staatsgesag om die mynboubedryf van hulp te wees. Sommige Marxistiese historici is van mening dat die Tweede Vryheidsoorlog toe te skryf is aan die begeerte van die Brits georiënteerde mynbouondernemers om die ondoeltreffende en ongunstiggesinde Krugerbewind met 'n sterk pro-mynbougesag te vervang.¹⁰ Intussen het die mynhuise in 1899 die Kamer van Mynwese tot stand gebring, wat kompetisie uitgeskakel het en lone op 'n lae vlak gestabiliseer het. Verskeie maatreëls is na die Britse oorname in die Transvaal ingestel om aan Swart arbeid bedingingsmag te ontsê byvoorbeeld die verbod op stakings en op werkverlating.¹¹ Die invoering van Sjinese kontrakwerkers het verder bygedra tot die handhawing van die lae lone wat aan Swart arbeiders betaal is.¹²

Na die vestiging van 'n sentrale staatsgesag in Suid-Afrika met Uniewording, in 1910, het wetgewing toenemend bygedra om aan die verskillende arbeids- en grondbehoefte te voldoen. Die belangrikste maatreëls is natuurlik die Wet op Naturellegrondgebiede van 1913, wat

⁹ Ibid., pp.135-136.

¹⁰ Vgl. S. Marks and S. Trapido, Lord Milner and the South African state, *History workshop*, no. 8, 1979; M. Legassick, South Africa : Capital accumulation and violence, *Economy and society*, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, p.260.

¹¹ M. Legassick, South Africa : Capital accumulation and violence, *Economy and society*, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, p.264.

¹² Ibid.

Swart grondbesit buite die reserwes verbied het en die Swart landboubedryf tot ongeveer 13% van die totale oppervlakte van Suid-Afrika beperk het. Hierdie wetgewing het 'n perk geplaas op die versadigingspunt van Swart landbougrond, sodat dit 'n groot en "stabiele" arbeidsmag geskep het wat op Blankeplase as arbeiders en in mynbousektore as trekarbeiders tereg moes kom. Daarbenewens het dit aan die behoefte van Blankeboere aan meer landbougrond voldoen. Blankeboederyaktiwiteite is verder gestimuleer deur die stigting van die Landbank in 1912, wat krediet aan Blankeboere beskikbaar moes stel, terwyl Swart landbou geensins op 'n soortgelyke wyse gestimuleer is nie.¹³ Danksy die bedingingsmag van Blankewerkers in die mynbousektor is Swartes se opwaartse sosiale mobiliteit beperk deur skolingsgeleenthede en die bes-besoldigde werksgeleenthede vir Blankes te reserveer.¹⁴

Die kumulatiewe gevolg van hierdie maatreëls was die wyd verspreide vernietiging van die produktiewe en sosiale basis van die Swart kleinboergemeenskappe. Waar hierdie gemeenskappe teen 1870 in die Suid-Afrikaanse ekonomie nog 'n beduidende rol gespeel het, was hulle teen 1920 grootliks in agterlike en onderontwikkelde gemeenskappe omgeskep wat nie meer in die bestaansbehoefes van al hulle lede kon voorsien nie. Hierdie bestaansbehoefes moes gevolglik ingeperk word, en addisionele bestaansmiddelle moes verkry word deur die stelsel van trekarbeid, wat deur die monopolistiese rekruteringsagentskappe van die mynhuise gestimuleer en streng gekoördineer is.¹⁵ Deur die aktiewe onderontwikkeling van die prekapitalistiese produksiemodus van die Swart gemeenskappe het die ontluikende kapitalistiese produksiemodus - wat in daardie stadium grootliks gebaseer was op primere industrieë wat deur buitelandse kapitaal in die geval van mynbou en deur nasionale kapitaal

¹³ Ibid., p.265 en 267; C. Bundy, *The rise and fall of the South African peasantry*, London : Heinemann, 1979, p.213.

¹⁴ Kyk F.A. Johnstone, op. cit., pp.26-45 vir 'n omvattende bespreking.

¹⁵ Ibid., p.40.

in die geval van landbou beheer is - 'n getalryke, goedkoop en magtelose arbeidsmag geskep wat as superuitbuitbaar beskou kan word.¹⁶

Die ondermyning van die sosiale en produktiewe grondslag van die Swart produksiemodus was egter getemper. Wolpe dui daarop dat die Swart reserwes of trustgebiede ten spyte van die ondermyning daarvan tog in so 'n staat van semiverval behou is dat dit kon voorsien aan die behoeftes van sosiale sekuriteit en byvoordele waarvoor die kapitalistiese produksiemodus nie bereid was om verantwoordelikheid te aanvaar nie. Hierin sluit Wolpe aan by die volgende opmerking van die Franse antropoloog Meillassoux:

"... the capitalist system does not provide adequately for old-age pensions, sick leave and unemployment compensations, they have to rely on another comprehensive socio-economic organization to fulfil these vital needs ... it follows that the ... preservation of the relations with the village and the familial community is an absolute requirement for wage-earners, and so is the maintenance of the traditional mode of production as the only one capable of ensuring survival".¹⁷

Volgens Wolpe is dit presies wat in die vestiging van die trekarbeidstelsel in die vroeëre dekades van hierdie eeu gebeur het. Deur die legitimering van die tradisionale gesag in die afgebakende Swart gebiede is die tradisionele afhanklikheidspatroom bevestig.¹⁸ Afgesien van die ander gevolge van die 1913-wetgewing het die versekering van eksklusiewe Swart besitreg in die Swart

¹⁶ M. Legassick, South Africa : Capital accumulation and violence, Economy and society, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, p.256.

¹⁷ C. Meillassoux, From reproduction to production - A Marxist approach to economic anthropology, Economy and society, vol. 1, no. 1, Feb. 1972, p.103.

¹⁸ H. Wolpe, Capitalism and cheap labour in South Africa, p.436.

gebiede verseker dat die produksiemodus van die Swart bevolking nog op so 'n vlak kon funksioneer dat dit in die sosiale sekuriteitsbehoefte van die trekarbeiders (pensioene, gesinsonderhoud, siekteverlof, onderhoud van bejaardes, ens.) kon voorsien.¹⁹ Alhoewel statistiese gegewens in hierdie verband nie bestaan nie, beweer Wolpe dat slegs enkele trekarbeiders teen ongeveer 1920 nie een of ander toegang tot 'n addisionele bron van bestaansinkome in die Swart gebiede gehad het nie.²⁰

Hierdie stand van sake het natuurlik daartoe bygedra dat die werkgewers van trekarbeiders 'n groter toe-eiening van surpluswaarde kon bewerkstellig as wat andersins die geval sou wees. Danksy die funksie van die Swart gemeenskappe in die reprodusering van Swart arbeid kon die werkgewers 'n laer loon aan die trekarbeiders betaal as wat hulle verplig sou wees indien die loon ook byvoordele en sosiale sekuriteit moes verseker. Die situasie kan met behulp van die volgende formules uitgedruk word.²¹

Normale omstandighede van appropriasie van surpluswaarde (soos deur Marx geskets)

$$wp - r = SW$$

$$\text{byvoorbeeld: } 10 - 6 = 4$$

(waar wp die waarde van die produk, r die reproduksiekoste van die arbeiders en SW die surpluswaarde is).

¹⁹ Ibid., p.437.

²⁰ Ibid., p.438.

²¹ Die formules is 'n aanpassing van 'n skematiese voorstelling wat Wolpe van die situasie maak - vgl. *ibid.*, p.435. Die waardes wat aan elke komponent toegeken word, is bloot arbitrêr bepaal.

Omstandighede meegebring deur funksie van Swart gemeenskappe

$$wp - (r - ss) = SW$$

byvoorbeeld: $10 - (6 - 2) = 6$

(waar ss die sosiale sekuriteit wat deur die Swart gebiede verskaf word, verteenwoordig).

Volgens Wolpe moet die hele segregasiebeleid wat in hierdie en daaropvolgende jare in Suid-Afrika ontwikkel is, geïnterpreteer word in terme van die versekering van 'n arbeidsmag wat oor geen bedingingsposisie in sogenaamde Blankegebiede beskik het nie, en die bevestiging van die Swart gebiede se funksie as addisionele bron van die reproduksiekoste van hierdie arbeidsmag.²² Ander Marxistiese skrywers het ook beklemtoon dat segregasie 'n politieke respons ten opsigte van die behoeftes van kapitalistiese ontwikkeling in 'n tydperk van primêre industrialisasie verteenwoordig. Die verskillende regverdigings wat deur die voorstanders van segregasie daarvoor aangebied is, word - net soos in die geval van die hoog geroemde Kaapse liberale tradisie - deur hierdie skrywers beskou as 'n ideologiese masker vir die strukturele behoeftes van 'n ontwikkelende kapitalistiese produksiemodus.²³

²² Ibid., p.439.

²³ M. Leggasick, 'The making of South African 'Native Policy', 1903-1923: The origins of 'Segregation', Institute of Commonwealth Studies, Postgraduate Seminar, Feb. 1972. Vir 'n bespreking van Kaapse liberalisme vanuit hierdie oogpunt vgl. S. Trapido, 'The friends of the natives': Merchants, peasants and the political and ideological structure of liberalism in the Cape, 1854-1910, in: S. Marks and A. Atmore (eds.), *Economy and society in pre-industrial South Africa*, London: Heinemann, 1982, pp.247-274.

4. APARTHEID: SEKONDêRE INDUSTRIALISASIE EN ARBEIDSBEHOEFTE

Gedurende die jare 1930 en 1940 het die Suid-Afrikaanse ekonomie met die ontwikkeling van 'n sekondêre industriële sektor 'n strukturele verandering ondergaan. Hierdie ontwikkeling is moontlik gemaak deur die besluit om van die goudstandaard af te sien (1933), wat geleidelik tot die beskikbaarstelling van 'n groot bedrag investeringskapitaal wat in sekondêre industrieë beleë is. Daarbenewens het daar nasionale finansiële instellings ontwikkel wat danksy die mobilisering van die nasionale spaarkapasiteit kapitaal vir investering beskikbaar gestel het. Die ontwikkeling van hierdie sekondêre industrieë is verder gestimuleer deur die Tweede Wereldoorlog, wat 'n behoefte aan plaaslik vervaardigde goedere laat toeneem het.

Die snelle ontwikkeling van sekondêre industrieë het 'n nuwe stel arbeidsbehoefte meegebring. Volgens Legassick moet die apartheidsbeleid wat sedert die veertiger- maar veral sedert die vyftigerjare ontwikkel het, toegeskryf word aan die druk van kapitalistiese ondernemers - wat intussen 'n nasionale dominansie ontwikkel het - om in hierdie arbeidsbehoefte te voorsien.²⁴ Ten einde dit te doen moes die proses van proletarisering wat in die segregasietydvak ontwikkel het, verder verfyn en steeds algemener toegepas word. Die deurdringende aard van radikale skeidingsmaatreëls en die toenemende ontsegging van die beperkte bedingingsmag wat Swartes nog gehad het, moet hieraan toegeskryf word. Volgens Legassick is daar 'n groot mate van kontinuïteit tussen die arbeidsonderdrukkende maatreëls van die segregasieperiode en die van die apartheidsbestel. In laasgenoemde is hierdie maatreëls egter slegs meer verfyn, met meer venyn en oor 'n wyer spektrum toegepas. Die politieke en ekonomiese funksie

²⁴ M. Legassick, South Africa: Forced Labour, industrialisation and racial differentiation, in: R. Harris, ed. The political economy of Africa, New York: John Wiley and sons, 1975, pp.256-263.

van die Swart trustgebiede het insgelyks onveranderd gebly, met slegs 'n versterking van die politieke funksie daarvan kragtens die selfregeringsmaatreëls wat sedert die sestigerjare daarop van toepassing gemaak is.²⁵

Wolpe meen egter dat bogenoemde opvatting nie genoeg aandag gee aan die probleme wat sedert die dertigerjare met betrekking tot die reproduksie van veral trekarbeid ontwikkel het nie. Hierdie probleme is meegebring deur belangrike ontwikkelings in die Swart gebiede en toenemende Swart verstedeliking, waardeur die funksie van die gebiede beïnvloed is. Slegs deur inagneming hiervan kan apartheidsmaatreëls na behore beoordeel word as 'n eiesoortige politieke respons ten opsigte van bepaalde sosioëkonomiese ontwikkelings.²⁶

Wolpe wil nie ontken dat daar wel kontinuïteit tussen die skeidingsmaatreëls van segregasie en apartheid bestaan nie, nóg wil hy ontken dat daar 'n kontinuïteit bestaan in die rassige terme waarin die maatreëls geregverdig is. Tog meen hy dat dit belangrik is om, soos Legassick, te probeer "to relate alterations in policy to changes in social conditions", en wel in dié verband die intense arbeidsbehoefte van sekondêre industrieë en die probleem van kontrole wat daardeur vir die staat geskep is, na vore te bring. Aangesien die blote beklemtoning van arbeidsbehoefte nie as 'n toereikende verklaring vir die eiesoortige aard van apartheidsmaatreëls kan dien nie, moet daar volgens hom egter ook gevra word na watter sosiale en ekonomiese veranderinge daar ingetree het wat die uitbreiding en versterking van die repressiewe

²⁵ Ibid., p. 250.

²⁶ H. Wolpe, *Capitalism and cheap labour-power: From segregation to apartheid*, *Economy and society*, vol. 1, no. 4, Nov. 1972, pp. 426-427.

maatreëls (wat tydens die fase van primere industriële ontwikkeling ontplooi is) genoodaak het.²⁷

Hierbo is aangedui dat Wolpe 'n belangrike funksie toeken aan die Swart produksiemodus in die reproduksie van die arbeider wat 'n verminderde verantwoordelikheid op die werkgewer plaas. As gevolg van die bewese onvermoe van die Swart produksiemodus om 'n surplus te produseer, die bevolkingsgroei, wat 'n toenemende las op die produksiekapasiteit van die beperkte grondgebied geplaas het, die afwesigheid van die ekonomies aktiewe manlike bevolking gedurende 'n groot gedeelte van die jaar en die afwesigheid van kapitaalinvesterings om grondbewaringsaksies, besproeiingskemas en meganisasie te stimuleer, het die Swart produksiemodus gedurende die jare 1930, 1940 en 1950 toenemend onmagtig begin word om tot die totale onderhoud van trekarbeiders by te dra. Wolpe wys daarop dat verskillende staatskommissies in hierdie tydperk die algemene agteruitgang van en reële armoede in die Swart gebiede beklemtoon het, bv. die Naturelle- Ekonomiese Kommissie van 1930-32, verslag nr. 9 van die Sosiale en Ekonomiese Beplanningsraad (1946), die Naturelle wetgewingskommissie van 1948, en die Tomlinsonkommissie van 1956.²⁸ Laasgenoemde twee kommissies het onder andere daarop gewys dat ongeveer 'n derde van die inwoners van die Swart gebiede nie meer toegang het tot die tradisionele distribusiestelsel wat deur grondbesit gewaarborg is nie, wat vir Wolpe addisionele getuigenis is van die ontwikkeling van verskillende klassestrata in dié gebiede.

Die toegang van arbeiders tot die onderhoud wat deur die Swart produksiemodus verskaf is, is deur die permanente verstedeliking van 'n toenemende aantal Swartes verder ondermyn. In die tydperk 1911 tot 1946 het die permanente Swart bevolking in stedelike gebiede van 12,6% van die totale Swart bevolking na 23,7%

²⁷ Ibid., pp.427-428.

²⁸ Ibid., pp.440-442.

toegeneem, wat beteken het dat 'n toenemende aantal Swart werkers slegs op hulle lone vir onderhoud moes staatmaak en gevolglik die addisionele sekuriteitsvoordele van die Swart produksiemodus moes ontbeer.²⁹ Dit sou volgens Wolpe 'n gevaar vir die koers van surplusappropriasie inhou, in die opsig dat werkgewers onder druk beland om die gebrek aan addisionele onderhoud by wyse van hoër lone aan te suiwer of om die risiko van toenemende Swart onrus te aanvaar, wat in hierdie periode 'n wesenlike bedreiging geword het.³⁰

Soos Legassick (in 'n artikel wat in 1974 gepubliseer is) ook aandui,³¹ beweer Wolpe dat daar twee reaksies in Blankegeledere ten opsigte van hierdie gegewe ontwikkel het. Die een, vervat in die aanbevelings van die Naturellewetgewingskommissie (1946), wat die verkiesingsbeleid van die Verenigde Party-regering in die 1948-verkiesing geword het, het beperkte veranderings voorgestel ten opsigte van die politieke beheer oor Swartes en sou by toepassing 'n werklike verhoging in Swart lone as gevolg van groter Swart bedingingsmag teweeggebring het. Wolpe beklemtoon dat hierdie veranderings in Swart lewenstandaarde alleen deur die kapitalistiese ondernemings verdiskonteer sou kon word sonder beïnvloeding van die koers van surpluswaardeappropriasie, indien die inkomste van Blankewerkers dienoreenkomstig verlaag is of indien Blanke werkers in daardie posisies wat tot in daardie stadium vir hulle gereserveer is, deur laer besoldigde Swart werkers vervang is. So 'n situasie sou vanselfsprekend vir Blankewerkers onaanvaarbaar wees, en die uitweg vir hierdie Blankewerkers was dus om 'n beleid van toegepaste repressie van die Swart arbeidsmag voor te staan. Ook die Afrikanerbeheerde ondernemings het op

²⁹ Ibid., p.443.

³⁰ Ibid., p.444.

³¹ M. Legassick, South Africa : Capital accumulation and violence, Economy and society, vol. 3, no. 3, Aug. 1974, pp.275-278.

grond van kompetisie met "Engelse kompetisie" die afskaling van hulle winsgrens deur Swart bedingingsmag teengestaan en gevolglik vir toenemende repressie gekies, en is hierin ondersteun deur die Afrikanermiddelklas, wat op hulle beurt verlaging in sosiale status gevrees het as gevolg van Swart vooruitgang.¹² Die alliansie van hierdie drie groepe het die oorwinning van die Nasionale Party, wat 'n aktiewe beleid van strenge beheermaatreëls oor Swart arbeid voorgestaan het, in 1948 verseker.

Die beleid van apartheid, so beweer Wolpe, "(t)hus . . . developed as a response to this urban and rural challenge to the system which emerged inexorably from the changed basis of cheap labour-power. What was at stake was nothing less than the reproduction of the labour force, not in general, but in a specific form, the form of cheap labour-power".¹³

Wolpe dui vervolgens op die verskillende maatreëls wat in terme van die apartheidstelsel aangewend is om hierdie respons te formaliseer en te institusionaliseer. Die maatreëls kan gerubriseer word onder maatreëls wat met die voortgesette ontneming van bedingingsmag aan Swart arbeiders te doen het, en die wat met die ideologiese regverdiging van lae Swart inkomste in verband staan.

Ten opsigte van eersgenoemde is dit welbekend dat die minimale politieke seggenskap van Swartes en Kleurlinge in die Suid-Afrikaanse staat deur die Nasionale regering afgeskaf is. Daarbenewens is militante organisasies (Wolpe se term) sedert 1950 deur die wette op die Onderdrukking van Kommunisme, Onwettige Organisasies en Sabotasie "onderdruk" ten einde georganiseerde Swart weerstand te verbreek. Hierdie maatreëls is aangevul deur

¹² H. Wolpe, Capitalism and cheap labour-power : From segregation to apartheid, *Economy and society*, vol. 1, no. 4, Nov. 1972, pp.445-446.

¹³ Ibid., p.446.

'n versterking van "beheeragentskappe" van die staatsgesag, soos die Veiligheidspolisie, die Buro vir Staatsveiligheid, die Weermag en die Polisie. In die ekonomiese sfeer is Swart bedingingsmag ook ondermyn deur staking met die oog op hoër lone en verbeterde werksomstandighede in terme van die Bantoe (Beslegting van Geskille)-wetgewing verbode te verklaar en Swart vakbonde nie wetlik te erken nie. Kontrole oor Swart mobiliteit is verder verstewig deur die Wet op die Afskaffing van Passe en Konsolidasie van Identiteitsdokumente en die skepping van arbeidsburo's waardeur beskikbare Swart arbeid sentraal gekoördineer is en aan bedrywe met die dringendste arbeidsbehoefte toegesê is.

Ten opsigte van die tweede rubriek wys Wolpe daarop dat die "akademiese" vasstelling van die sogenaamde minimum bestaanslone vir Swartes op die bestaande dwangmatige lae lewenstandaard van Swartes gebaseer is, wat dit nie 'n indeks van Swart lewensbehoefte maak nie maar slegs dien as regverdiging vir die betaal van lae lone.¹⁴

Een van die belangrikste kenmerke van die apartheidsbestel is die politieke funksie wat aan die Swart gebiede toegeken is. Wolpe wys daarop dat die Nasionale regering aanvanklik nie soewereine selfbeskikking vir die Swart gebiede beoog het nie. In 1951 kon die destydse Minister van Naturellesake, dr. Verwoerd, nog in die Senaat in antwoord op 'n vraag die volgende se: "The Senator wants to know whether the series of selfgoverning areas will be sovereign. The answer is obvious. How could small scattered states arise? We cannot mean that we intend by that to cut large slices out of South Africa and turn them into independent states".¹⁵ Alhoewel die regering in 1951 deur middel van die

¹⁴ Ibid., pp.447-448.

¹⁵ Aangehaal in H. Wolpe, *Capitalism and cheap labour-power : From segregation to apartheid*, *Economy and society*, vol. 1, no. 4, Nov. 1972, p.450.

Bantoe-owerhedewetgewing politieke beheer geskep het wat vir die Swart bevolking in die gebiede aanvaarbaar sou wees, was dit eers sedert 1959 dat soewereiniteit van hierdie gebiede aktief nagestreef is. Die verskuiwing in beleid, beweer Wolpe, is in ideologiese terme geakkommodeer deur die afswering van idees van Blankemeerderwaardigheid en -baasskap en die beklemtoning van etniese verskille en die organiese bande van volkskulture. In terme van Wolpe se analise beklemtoon hy egter dat hierdie verskuiwing fundamenteel verband hou met die Blankes se begeerte om sosiopolitieke konflik uit Blankegebiede te weer en politieke, sosiale, ekonomiese en ideologiese toepassing van lae bestaansvlakke te verseker.¹⁶

As korrelaat van bogenoemde het die staat mettertyd 'n program van industriële desentralisasie geloods om gebruik te maak van die goedkoop gekontroleerde arbeid wat in die tuislande, soos Swart gebiede mettertyd genoem is, beskikbaar gestel is en om demografiese en politieke druk op die stedelike gebiede te verlig. Deur arbeid op 'n dag-tot-dag-basis so uit die tuislande aan industrieë in grensgebiede beskikbaar te stel is die verantwoordelikhede van werkgewers ten opsigte van die verskaffing van behuising en sosiale dienste verplaas na die tuislandowerhede, wat by ontstentenis daarvan die aanspreeklikheid moes dra. Kortom, die hele beleidstruktuur van soewereine politieke mag vir die tuislande en die totstandbrenging van gedesentraliseerde nywerhede moet in laaste instansie gesien word as 'n poging van die staat om in veranderde omstandighede die reproduksie van 'n magtelose en goedkoop arbeidsmag met die minimum van verantwoordelikhede en sekuriteitsbedreiging te verseker.¹⁷

5. SLOTSOM: 'N VOORWAARDE VIR DIALOOG

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., p.452.

Die Marxistiese benadering wat hierbo in hooftrekke bespreek is, is al uit verskeie oorde met felle kritiek begroet. Dit is verstaanbaar dat veral liberale akademici nie met die uitgangspunte daarvan genoeë kan neem nie, alhoewel daar ook enkele ander kommentators is wat hierdie benadering bevraagteken het.¹⁸ Soos elders uitvoerig betoog is,¹⁹ kan die oorgrote meerderheid van dié kritiek as misplaas beskou word omdat dit 'n problematiek (resp. 'n diskoers) veronderstel wat dié Marxistiese benadering nie deelagtig is nie.

Toegegee, daar kan desnieteenstaande geldige kritiek teen hierdie benadering ingebring word. In die eerste plek veronderstel die benadering dat Swart arbeiders bloot onaktiewe rolspelers is wat na willekeur deur sosiale kragte gemaneuvreer kan word. Dit is nogal ironies, aangesien die Marxistiese benadering, tereg, daarop uit is om ook die Swartman se kant van die storie in Suid-Afrika te vertel. Wat noodsaaklik lyk, is dat daar 'n deeglike studie gemaak sal word van die ervaring en optrede van Swartes in die netwerk van hierdie sosiale kragte. Soos E. P. Thompson in sy *The making of the English working class* aantoon, is dit juis hierdie subjektiewe beleving en inisiatief wat 'n groep as 'n selfbewuste sosiale faktor bevestig, en nie bloot 'n strukturele definisie van 'n groep as 'n uitgebuite klas nie. Hierdie subjektiewe instelling is natuurlik onaantreklik vir Marxiste wat 'n strukturele metode hanteer, maar, soos Thompson self bewys, is dit nie onversoenbaar met 'n Marxistiese metodiek nie.

Tweedens is dit so dat bogenoemde benadering te geneig is om staatsoptredes, en by implikasie die staat self, bloot te sien as 'n

¹⁸ Vgl. bv. H.M. Wright, *The burden of the present : Liberal-radical controversy over Southern African history*, Cape Town : David Philip, 1977.

¹⁹ P.R. Nel, *Geskiedenis in perspektief*, Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1984.

instrument van kapitaliste om 'n eksplorasie meganisme te waarborg wat andersins sou dreig om in duie te stort. Opvallend genoeg is daar Marxistiese skrywers self wat hierdie gevaar uitgewys het, en pleit om die erkenning van die outonomie of ten minste die relatiewe outonomie van die staat in Suid-Afrika.⁴⁰ Hierdie aanpassing is belangrik ten einde in te sien dat die staat ook aksies kan neem wat objektief gesproke kapitalistiese belange kon benadeel het. Op 'n subjektiewe vlak kan daar dan verder ingesien word dat daar meer invloed op die staat inwerk as die bloot ekonomiese.

Hierdie kritiese opmerkings ten spyte is dit onafwendbaar so dat die Marxistiese benadering 'n geldige perspektief op die Suid-Afrikaanse geskiedenis verteenwoordig. Afgesien daarvan dat die feitelike grondslag van die perspektief grootliks erken moet word, is kennisname van die benadering om nog 'n rede belangrik. Dit is naamlik dat die benadering die ervaring van 'n groot gedeelte van ons bevolking reflekteer. Hierdie ervaring is dat dit nie alleen die politieke bestel in Suid-Afrika is wat Swart onderdrukking bewerkstellig nie, maar dat die ekonomiese bestel die onderdrukking ten minste verstewig. Dit is waarskynlik hierdie ervaring wat as een van die oorwegings gegeld het vir biskop Tutu se gewraakte stelling dat die meeste Swartes die Kommunisme bo apartheid sal verkies (Nov. 1984). Die stortvloed van kritiek op sy stelling was na my mening totaal en al verward, juis omdat daar geen begrip vir die Swart ervaring van die simbiose van apartheid en kapitalisme bestaan nie.

Die vraag of die opvatting dat apartheid en kapitalisme in 'n disfunksionele verhouding staan, wel 'n illusie is of nie, is nie hier afdoende beantwoord nie. Dit kan egter wel gesê word dat die

⁴⁰ Vgl. R. Davies et al., *Class struggle and the periodisation of the state in South Africa*, *Reviews of African political economy*, no. 7, Sep.-Dec. 1976; S. B. Greenberg, *Race and state in capitalist development: South Africa in comparative perspective*, Johannesburg: Ravan, 1980.

benadering wat hierbo geskets is, die opvatting ernstig in die gedrang bring. Ek meen dat dit dringend noodsaaklik geword het om die opvatting weer op die ontleedtafel te plaas. Indien dit wel 'n illusie is, loop ons die gevaar om ons in te sluit in 'n droomwêreld van oortuigings wat geen aanknopingspunt in die ervaringsrealiteit van baie Swartmense het nie. As voorwaarde vir die broodnodige dialoog met alle Swartes in Suid-Afrika moet ons eers duidelikheid verkry oor die geldigheid van ons eie veronderstellings. Indien nie, is die pad van verandering in Suid-Afrika, soos die Marxiste beweer, 'n pad wat deur konflik en geweld gekenmerk sal word.